Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 230 (11127) | 1979 чылдың октябрь 3, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Улус ажыл-агыйынга пенсионерлерниң ажылдаарынга материалдыг идиг бээр талазы-биле хемчеглер дугайында

Бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга күш-ажылдың байдалын экижидер талазы-биле сөлгү чылдарда боттандырып чоруткан хемчеглер, а ол ышкаш пенсионерлерниң ажылынга материалдыг деткимче бээр талазы-биле хемчеглер улус ажыл-агыйынга оларның күш-ажылын ажыглаарын калбартырынга арганы берген деп, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында демдеглээн. Оон-биле кады күш-ажылдың хоочуннарының ажылының улуг социал-экономиктиг ужур-дузазы, күш-ажылчы эки чаңчылдарга аныяк ажылчыннарны кижизидеринге оларның эки салдары турбуже, ниитилел бүдүрүлгезинге пенсионерлерниң улам-на калбаа-биле киришкен турарынга эргежок чугула байдалдар ам-даа тургустунмаан.

Улус ажыл-агыйынга пенсионерлерниң күш-ажылын ажыглаарын улам калбартыр сорулга-биле улус ажыл-агыйынга, чижээлээрге, долу эвес ажыл шагының байдалдарынга, ылаңгыя бүдүрүлгеге, а ол ышкаш садыг бүдүрүлгелеринге база өске-даа бүдүрүлгелерге болгаш чурттакчы чонну хандырар талазы-биле организацияларга ажылдаары-биле пенсионерлерни калбаа-биле киириштирер дээш немелде хемчеглерни ап чорударын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга, күрүне комитеттеринге болгаш ведомстволарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

Пенсия назыны четкениниң соонда ажылдааны дээш пенсияга немелдени киирген. Пенсия назыны четкениниң соонда чыл санында ажылдааны дээш айда 10 рубль хемчээлдиг немелдени тургускан. Немелденің айда ниити хемчээли 40 рубльден ашпас, а немелде-биле кады пенсияның түүү 150 рубльден ашпас үүрүлүг. Пенсионерлерге немелдени ажылдавайн барганының соонда төлээр. Ажылдап турар пенсионерлерге шилип алыр мындыг арганы берген: ажылдап тургаш пенсияны алыр ийикпе, азы пенсияны албайн тура ажылдап тургаш, ону немелденің күсели-биле бедидер эргелиг болур.

Бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң тускай Чарлыын үндүрген.

Пенсияга немелде алыр эргени ажылдап турар черинден хамаарылга чокка ажылчыннар (хандырылганың кудуку албан-дужаалдыг ажылдакчылары) болгаш мастерлер, а ол ышкаш көдээ ажыл-агыйының күрүне бүдүрүлгелеринде үнүш болгаш мал ажыл-агыйында бригадирлер бооп ажылдап турар пенсионерлерге тывыскан.

Ажылдап турган үезинде назыдап кырааны дээш тургускан пенсиязының 50, 75 болгаш 100 хуузун алыр эргелиг, ынчалза-даа шалыңы-биле кады 300 рубльден хөй эвес пенсия алыр ажылдакчыларның категорияларының даңзызын бадылаан, а чамдык ажылдакчыларга ажыл төлевириндан хамаарылга чокка долу хемчээлдиг алырын доктааткан. Аңаа ындыг чиигелделерни мурнунда ап турган бүгү ажылдакчыларны, а ол ышкаш ажылдап турар пенсионерлерниң чаа категорияларын: бухгалтерияларда, контрольревизия ажылында ажылдап турар ажылдакчыларны болгаш чамдык өске-даа категорияларны киирген. Оон аңгыда бир эвес олар пенсияны чиигелделиг байдалдарга алыр эргези чок болза, шалыңы-биле кады пенсиязы 150 рубльден ашпас кылдыр албан-хаакчыларга пенсия алыр эргени тывыскан.

Назыдап кырааны-биле пенсиялай берген Ада-чурттуң дайынының ажылдап турар инвалидтеринге, бир эвес пенсияның болгаш ажыл төлевириниң түүү айда 300 рубльден ашпас болза, ажылдап турар черинден хамаан чокка тывыскан пенсиязын 100 хуу төлээри көрдүнген. Шериг албанныгларның аразында өске-даа пенсионерлерге ажылды уламчылаарынга материалдыг идиг бээрин улгаттырган.

Долу эвес ажыл үезиниң байдалдарында ажылдап турар пенсионерлер долу ажыл хүнүнде (ажыл неделязында) ажылдап турар ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар-биле бир демей үндезинге чиигелделерни болгаш артык эргелерни алырын доктааткан. Материалдыг бүдүрүлгеде болгаш чурттакчы чоннуң хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның удуртукчуларынга профэвилел комитеттери-биле дугурушкаш назыдап кыраан пенсионерлерге оларның күзели-биле ажыл төлевирин арттырбайн ийи ай чедир хуусаалыг шелээ бээрин чөпшээрээн.

Айыткан хемчеглерни 1980 чылдың январь 1-ден эгелеп боттандырып чорудар.

СЭКП ОБКОМУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА

ЧИДИРИГ БОЛДУРБАС

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому сентябрьның үшкү декадазында мал чеми белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжының түүнелдерин үндүрген.

Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Мөңгүн-Тайга районнарның ажыл-ишчилери малга бөдүүн чемнер белеткээриниң даалгаларын күүсеткеш, ол ажылды организастыг уламчылап турарлар. Сентябрьның үшкү декадазында Эрзин районунуң совхозтарында чемериниң немелде өзүлдези чемгерилге единицазы-биле 12 хуу болуп, районда 12,3 муң тонна сиген белеткеттинген азы план 126,7 хуу күүсеттинген. Мөңгүн-Тайга районунуң совхозтарында 1,9 муң тонна сиген белеткеттинген азы план 170 хуу боттайган. Мал чеми белеткээрин Кызыл районунуң совхозтары өлүүн бедик темпилиг чоруткан, эрткен декадада 16,6 хуу немелде өзүлде чедип алдыңан болгаш район план-даалгазын 114,2 хуу күүсеткен. Улуг-Хем районунуң сигенчилери база багай эвес түүнелдерни чедип ап, мал чеми белеткээр даалгазын 104,6 хуу күүсеткен, а декадада немелде өзүлде 6,3 хуу.

Сентябрьның үшкү декадазында сиген кезин белеткээр планын «Тээлэ», «Коммунизмче орук», «УТКА 25 чылы», Жданов аттыг, «Хадык», «Тес-Хем», Ленин аттыг совхозтар күүсеткен.

Оон-биле чергелештир мал чеми белеткээр ажылдар Каа-Хем, Таңды, Тожу, Өвүр, Бин-Хем, Тес-Хем районнарда, «Кызыл тук», «Улуг Октябрь», «Май 1», «Тоора-Хем», «Ак-Чыраа», «Өөк», «Саян», «Кызыгаар», «Чодураа» болгаш чамдык өске-даа совхозтарда дыка куду темпилиг чоруп турар.

Хөй-хөй районнарда саваңны бөлери болгаш сарааттаары багай организастаттынган. Ылаңгыя тараа культураларын бастырарының болгаш саваңны бөлериниң аразында улуг үзүктелиишкинни Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем районнарының совхозтарында болдуруп турар. Тараа кудуруу, ыяш болгаш капуста бүрүлери чыырынче кичээнгейни кошкак салып турар. Мал чемнерин фермаларже болгаш кыштагларже сөөртүр ажылды районнарда багай организастаан. Сигеннин малга саза бастырар база өрттерден чидириглер болдурар таварылгалар бар.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому сентябрьның үшкү декадазында мал чеми белеткээр талазы-биле районнарның социалистиг чарыжына дараазында черлерни тилекчи деп санаан.

— мурнуу зонада — ЭРЗИН РАЙОН;

— төп зонада — КЫЗЫЛ РАЙОН;

— барын зонада — УЛУГ-ХЕМ РАЙОН.

Эрзин, Кызыл болгаш Улуг-Хем районнарга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын болгаш 200—200 рубль хемчээлдиг акша-шаңналын тыпсырын шинтпирлээн.

Мал чеминге хереглеттинип болур бүгү-ле түүлдерни ховушөлдерден чыып, чемнерни немей белеткээриниң курлавырларын дилеп тып, бар-ла саваңны болгаш тараа кудуруун бөлүп, ыяш бүрүлерин болгаш ногаа артынчыларын чыырын организастаар сорулга-биле дүжүт ажаалдазының база мал чеми белеткээриниң доступ турар үе-чадазында күш-ажылчы күзенииишкинни хандырарын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, Көдээ ажылагый министерствозуига, «Скотопром» треске, парткомнарга, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел райкомнарынга, ВЛКСМ райкомнарынга, партия болгаш комсомол эге организацияларынга, ажыл-агыйлар удуртукчуларынга ук доктаалда күлээндирген. Ол ышкаш мал чемниң кадагалалын хандырарынче, ону мал саза базарын болдурбазынче, мал чемниң камналгазы болгаш чөптүг ажыглалы дээш харыысалгалыг кижилерге бүгү бар чемнерни долузу-биле акт өзүгаар хүлээдиринче кичээнгейни күштелдиринин доктаалда онзалап айыткан.

ЧУРУКТА: Комсомолчу чолаачы Олег Аран Тожу районунуң «Тоора-Хем» совхозунда ажылдап турар. Ол күскү дүжүт ажаалдазының үезинде ховудан шанче тараа дажыырынга ажылдап, хүн нормазын 120—130 хуу күүсеп турар.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП ДЕТКЭЭН

Ниитиниң малының баш санын камгалаарын күштелдирер база продуктулуг чоруун бедидер дугайында СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чагаазын Бай-Тайгада «Тээлэ» совхозтуң коммунистериниң хуралынга чугаалашкан.

Партия обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чагаазында ниитиниң малының баш санын камгалазарын күштелдирер база продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле айыттынган хемчеглерни хуралга санал берген малчыннар, специалистер, механизаторлар бир эпсеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээш, ону амыдыралга боттандырар дээш чүү кылырын чугаалаанар.

Совхозтуң улуг мал эмчизи Н. Куулар, Найырал салбырында мал эмчизи З. Сержиң санал бергеш, чагаада айыткан хемчеглерни күүседиринге мал ажылының специалистери улуг рольду ойнаарын айыткаш, оларның ажылында четпестерни тодаргай чижектерни көргүзүп тургаш чугаалаанар, ол ышкаш малчыннарның онаашкан ажыл-херек дээш харыысалгазын улам бедидиг, негелдени күштелдирерин чугулалап айытканнар. Аныяктарны мал ажылынче совхозтуң дирекциязы, партия, комсомол организациялары кошкак хаара тудуп, оларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турарын шүгүмүүлээн. Малды чидирер, төтчеглээр, оорлаар чоруктар-биле демиселди шыңгыыралдырын, ээ-харыысалга чок кижилерге чогуур хемчеглерни онаарын саналдаан.

Мал оорлаан кижилер билдинип, туттуруп-даа турар болза оларны районнуң административтиг органнары илередир, истээр, чогуур харыысалганы хүлээдир хемчеглерни четпес ап турарын Кызыл-Даг көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы О. Сарыг-Доңгак саналынга чугаалаан. Улустуң хуу малы хөй, олар совхозтуң малы-биле кады одарлап, кыштап, чайлап турар, ону аңгылаары чугула.

— Мал ажылының мурнакчыларының арга-дужулгазын аныяк ажыл-ишчилерге дамчыдып бээр хемчеглерни четпес боттандырып келген, ону пропагандалаар болза мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип ап болур — деп, М. С. Чүлдүм саналга айыткан.

Тээлэ совхозтуң директору О. Даргын сөс алгаш, СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чагаазын күүседир талазы-биле ап чорудар хемчеглериниң дугайында чугаалаан. Хамыктың мурнунда ниитиниң малының баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидеринче бүгү күштү мөөңнээр. Малдың уксазын, оон ажаалдазын, чемгерилгезин, одарын, суттарылгазын экижидер. Малды оорлаар, чидирер, төтчеглээр чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудар, харыысалга чок эштерге ниитиниң малын кадартып болбас. Мал кыштаглаашкынынга белеткелди эки шынарлыг доозарын, мал чемнерин сүт-бараан фермаларына чедиргеш, камналгалыг чарыгдаарын директор чугаалаан.

Совхозтун ажыл-ишчилери чагаада айыткан хемчеглерни күүседип шыдаар бүгү аргалары, курлавырлары барын партия хуралынга демдеглээн.

СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чагаазын районда таныжары уламчылап турар.

А. КОЛ.

Социалистиг Интернационалдың чепсегленнишкинни дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле ажылчын бөлүүн Л. И. Брежневтиң хүлээп алганы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Социалистиг Интернационалдың чепсегленнишкинни дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле ажылчын бөлүүн октябрь 1-де хүлээп алган.

Болган беседага СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б.Н. Пономарев киришкен.

Социнтерниң дараазындагы кежигүннери беседага киришкен: К. Сорса (Филяндияның Социал-демократтыг партиязының даргазы) — ажылчын бөлүктүн даргазы; Б. Карлссон (Социалистиг Интернационалдың чаңгине секретары); Е. Хаккер (Австралияның Социалистиг партиязының баштаар черинин делегей айтырыгларының талазы-биле секретары) — бөлүктүн секретары; Л. Жоспэн (Францияның Социалистиг партиязының делегей айтырыгларының талазы-биле секретары); А. Павельчик (ГФР-ниң бундестагының чепсегленнишкинни дүжүреринин болгаш боо-чепсектерге контрольдун айтырыгларының талазы-биле адаккы комитединиң даргазы); М. Вандер Стул (Нидерландының Күш-ажыл партиязының удуртулгазының кежигүнү); Х. Тиам (Сенегалдың Социалистиг партиязының делегей айтырыгларының талазы-биле секретары, Национал хуралының даштыкы политика комитединиң даргазы Х. М. Буэно) Испан социалистиг ажылчын партиязының удуртулгазының кежигүнү); Э. Техера Парис (Венесуэланың Демократтыг хөделиишкин партиязының делегей айтырыгларының талазы-биле секретары).

СЭКП-ниң бүгү чурттарының ажылчы чоннарынга кол, амыдыралчы чугула чүүл кылдыр кезээде санап келгени чепсегленнишкинни дүжүреринин сорулгазынче Социнтерниң бодунун кичээнгейин күштелдирип турарын демдеглээш, Л. И. Брежнев ол айтырыгларны СЭКП-ниң удуртулгазының принципиалдыг өзү-биле көрүп турарын ужуражышкын үезинде тодаргай тайылбырлап берген. 70 чылдарда дүшкүүрлүг чоруктуң көскү чавырлыышкынын чедип алыр, «соок дайын» талалакчыларын аткаарладыр аргалыг болганын ол онзалап демдеглээн. Хельсинкиге ат салдынган Түүнел акт — тайбың кожахелбээ дугуннаашкынның Европадан дашкаар-даа черлерге ужур - дузалыг дурумнериниң кодекизи-дир. Боо-чепсекти эндере бүдүреринин кызыгаарлаар талазы-биле чамдык чугула базымнарга таарымчалыг байдалдар тургустунган, хамыктың мурнунда чугаа болза, стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында 1-ги болгаш 2-ги кереэлернин дугайында чоруп турары ол. Бирги дугуржулга тур болгаш кызыгаарлалдыг турган. Стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсээн кызыгаарлаар дугайында 2-ги кереэ элээн делгереңгей болган. Л. И. Брежневтин демдеглээнин өзугаар алырга, ол кереэ стратегтиг боо-чепсектерге чүгле сан болгаш шынар талазы-биле кызыгаарларны тургузар эвес, харын улам чугула болуп, ол оруктап улам ыңай бурунгаарлаарының перспективазын ажыдып турар.

Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырарының болгаш чепсегленнишкинни дүжүреринин дайзыннары боо-чепсээн салбаанынче Л. И. Брежнев кичээнгейин угланнырган болгаш бир эвес оларга өйтүр шавышкынны бербес болза, ажыктыг кылдыр кылдынган бүгү-де чүүлдерни олар анаа-ла бир чүве болдуруптуп болурлар деп, чугаалаан. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкынын камгалаар, чепсегленнишкинни дүжүреринин хөрээн бурунгаарладыр, делегейге тайбың кады ажылдажылганы калбартыр болгаш ханыладыр—бистиң партиявыстың даштыкы политиктиг угланныышкынының үндезини ындыг. Боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырынга социал-демократия база хөй чүүлдерни кылып болур деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары онзалап демдеглээн.

Дайынның оруктары-биле эрткен кижилер оон уржуктарын үштүп шыдавас деп Л. И. Брежнев чугаалаан. Аныяк салгакчылар чүгле тайбының, кады ажылдажылганың, билчиишкиннин оруун билген турзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр херек. Ынчаарга массалыг узуткаашкынның боо-чепсээ хүнүүн-не сайзырангайжып орар-дыр. Оон делегейге улам ыңай нептерээри боттуг кыжаныышкын болу берген. Бир эвес кым-бир кижи ындыг чепсекти ажыглаптар чүве болза кижи төрелгетенге ол халап болур. Кыжанып келген айылды улустар билген турар херек. Ынчангаш бүгү делегейде коммунистериниң болгаш социал-демократтарның хүлээлгези, ажылчын шимчээшкининиң хүлээлгези ындыг халапты болдурбазынга идиг бээри болур деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн.

«Совет кыжаныышкын» дижир чүвезин дугайты империалистиг пропаганданың чулчуруушкунунга хамаарыштыр ол дээрге, боо-чепсектерни эндере бүдүреринин инициаторларынга, оларның аразында, Барын Европаны ССРЭ-же шыгааттынган америк боо-чепсекти адып үндүреринин шолу болдурарының планнарын ам сыгап турар кижилерге чагдынып чажыртынарынга деректиг нүүл-дур деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары демдеглээн. Ол куштер ок-боо-биле айыылдыг өөнну чорудуп турарлар.

Совет Эвилели кымга-даа кыжанмайн турар, кымче-даа халдаарын болдавайн турар болгаш халдавас-даа деп, Л. И. Брежнев медеглээн. Совет Эвилели — оон удуртукчуларындан эгелээш кандыг-даа ажылчынынга болгаш тараачынынга чедир — сеткилиниң бүгү ханызындан быжыг тайбынче чүткүл салып турар, ынчангаш бодунуң камгаланын тургуспушаан, бодунуң айыыл чок чоруун болгаш бодунуң эвилелчилериниң айыыл чок чоруун хандырарынга мырыңай эргежок чугула чүүлдерден артык чүү-даа кылбайн турар. Совет Эвилели Варшава кереэзиниң-даа, НАТО-нуңдаа боо-чепсээн, чепсектиг куштерин кызырар деп чүткүлдүг саналдап турар. Ол айтырыглар дугайты он-он саналдарны киирип келген бис. Бистиң барын талакы партиёрларывыс чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында боттуг дугуржуушкуннарданна чайлаар дээш бүгү-ле болур-болбас чылдактарны димзевип турарлары хараадаанчыг-дыр деп, Л. И. Брежнев демдеглээн. Шынын чугаалаарга, боо-чепсекти эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турарының кара-чаңгыс чылдагааны харын ында-дыр.

Чепсегленнишкинни дүжүрер дугайында сөстерден харын тодаргай ажыл-херектерже шилчиринче Л. И. Брежнев кыйтырган. Боо-чепсекти херек кырында дүжүреринге идиг бээрин күзээш, боттарывыстың талавыстан чогумна харын ол угланныышкынга хөделир бодалдыг бис деп, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары медеглээн. Бүзүрежилгенин болгаш билчиишкиннин байдалын тургузары чепсегленнишкинни дүжүреринин хөрээнге депшилге чедип алырынга шинтпирлиг ужур-дузалыг.

Социалистер-биле болгаш социал-демократтар-биле ажыл-херекчи харылаажылгалар дээш, демократтыг, тайбыңга ынакшылдыг өске бүгү куштер-биле боттуг чугаалажылга дээш СЭКП моон соңгаар-даа туржур деп, Л. И. Брежнев түүнелинде онзалап демдеглээн.

Бо талазы-биле чедип алдынышкан чүүлдерни үнелеп турар бис, ындыг янзылыг харылааларны улам ыңай калбартырынга база белен бис. Кол чүве чүл дээрге, улустарның салым-чолунга, амыдыралга чугула ниити сорулгалар бистерде бар-ла болгай.

(Уланчызы 3-нү арында).

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ-БИЛЕ

Совет чазактың чалаанын өзугаар Греция Республиканың Премьер-Министри К. Караманлис октябрь 1-де Москвада чедип келген.

Грециянның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарыбиле шиметтинген Внуково аэродромга К. Караманлисти самолет чадазының чанынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев болгаш албанның өске-даа кижилери уткуп алган.

(СЭТА).

СОВЕТ-ГРЕК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Октябрь 1-де Кремльге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң Греция Республиканың Премьер-Министри К. Караманлис-биле болгаш Грециянның даштыкы херектер министри Г. Раллис-биле чугаалажыышкыны өгелээн.

Совет-грек харылааларның айтырыгларының талазы-биле делгереңгей санал-онал солчулгазы болган. Соолгу чылдарның дургузунда Совет Эвилели биле Грециянның аразында бүгү талалыг кады ажылдажылга улуу-биле хөгжээн, ийи чурттуң күрүне ажылдакчыларының болгаш организацияларының аразында харылаалар болгаш хөлбаалар быжыккан, чазактар аразының өлээн каш чугула дугуржулгалары чардынган дээрзин демдеглээн. Ол угланныышкын совет болгаш грек улустарның найыралының чаңчылдарынга дүүшкек болгаш Европада политиктиг байдалдың ниити экижээнин илереткен.

Ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылганы болгаш садыглажыышкынны улам ыңай калбартырынга бар аргаларны чугаалажып көрген болгаш чогуур санаалдарны болгаш телевилелдерни ийи таланың ведомстволарының ажылдап кылырының дугайында дугуржулга чедип алдынган.

Делегейниң чугула айтырыгларын дугаалажып көрүп тургаш кол кичээнгейни делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырылдырыышкынын ханыладырының база калбартырының, боо-чепсекти эндере бүдүрерин соксадырының болгаш чепсегленнишкинни дүжүреринин, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны база айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларынче угландырган.

Ол сорулгаларны чедип алырынче угланган практиктиг хемчеглериниң дугайында дугуржулгаларның чугулазын, а ол ышкаш тайбыңны болгаш делегейниң кады ажылдажылгазын быжыглаарының сорулгаларын шинтпирлээринге бүгү күрүнелериниң чогаадыкчы киржилгезиниң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

Советтер амыдыралы

ЧОННУҢ ХАНДЫРЫЛГАЗЫН ЭКИЖИДЕР

Улус депутаттарынын Кызыл район Совединиң сессиязы болуп эрткен. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң XI сессиязының «СЭКП ТК-ның XXV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың ажылчы чонунуң коммунал, амылырал хандырылга, солыг болгаш медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» шиитпирин боттандырар талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң сорулгаларының дугайында илеткелди улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. Б. Көшкендей кылган.

Бо чылдың сес айларында районнуң кедээ ажыл-агыйнының ажыл-ишчилери күрүнеге 1092 тонна эштиг, 1696 тонна сүттү, 228 тонна дүктү саткан. Чыл эгезинден бээр 2 миллион 501 муң рубль капитал салыышкының шиигээдип алган. 106,4 муң рубльдиг үлепүр продукциязын сайгарган. Районнуң тудуг организациялары 4 миллион 573 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Коммунал, амыдырал хандырылга, садыг болгаш медицина талазы-биле чоннуң хандырылгазы районда экижээн.

Чүкар-бажың, хеп чүүр комбинат, районнуң хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң комплекстиг хүлээп алыр пунктулары чонга коммунал-амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедирилгезин соолгу чылдарда экижиткен. Бо адырларның материал-техниктиг базазын быжыглаары-биле онгу беш чылдың үш чыл 8 айында 1 миллион 29 муң рубльди салган. 3 магазинни түткен болгаш ажыглалга киргген, чурттакчылыг үш черлерде комплекстиг хүлээп алыр пунктуларны немей ажыткан. Район төвүнде амыдырал хандырылга комбинады чонга ачы-дуза чедирериниң четкизин калбарткан деп, илеткелчи чугаалаан, түс-түс адырларга доктаараан.

1976 чыл-биле дециэзрге, эрткен 1978 чылда коммунал-амыдыралдың ачы-дузазы кедээ черлерде 42,5 хуу улгаткан. Амгы үеде районнуң амыдырал-хандырылга адырында 657 кижи ажылдап турар. Оларның хөй кезии ак-сеткилдиг, эки ажылы-биле чоннуң хүндүткелин чедип алганнар. Ыядыларга Баян-Колда комплекстиг пунктуда хүлээп алыкчы С. Суманчик, Элегес-Аксында хүлээп алыр пунктуда А. Ивасенко, чүкар-бажың, хеп чүүр комбинаттың ажылчыннары Е. Сухова, К. Лисовская, Тере-Хөл сельпода З. Сундуй, Сукпак суурда магазин эргелекчизи В. Козлитина, Каа-Хем суур столоваязында повар Е. Петерня болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Илеткелден болгаш депутаттарының саналдарындан алырга, амыдырал хандырылга черлериниң ажылында четпестер, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа бар. Районнуң ажыл-агыйларында ажылдап, чурттап турар малчыннарының хандырылгазынче кичээнгей кошкак. Сүт-баразын фермаларынга, коданнарга амыдырал хандырылганың ачы-дуза чедирер мастерлериниң ховар барын турарын демдеглээн.

Кедээниң чурттакчылары амыдыралдың нарын керекселлерин, радиотелеаппараттар септедип, идик-хепти даварадып, арыглап, аштадып, будуп алырда бергедээшкинге таваржын турар. Ачы-дуза чедиреринің планы эрткен чылын 90 хуу күүсеттинген. Бо адырның 13 хевирлериниң чүгле үжү планын күүсеткен. Идик даараар, септээр, чүрүк тырттырар, радиотелеаппараттар септээр, бажың керекселлери кылыр черлер планын күүсеттээн. Оларның кылып турар ажылының шынары куду.

Комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларынга таарымчалыг бажыңнарны тып бээр дугайында район Совединиң күүсекчи комитединин шиитпирин «Х Улуг хурал», «Кара-Хаак», «Тиилелге» совхозтарның директорлары күүсеттээн. Тере-Хөлде ол пунктуну ам-даа ажыттаан. А ол черлерде кедээ Совет күүскомнары бо айтырыгны тоомчага албааны моон илдеп.

Районнуң чамдык совхозтарының төптеринде чүкар-бажыңнар чайын үр үеле септелгете турул, ажылдавайн баар дээрзин илеткелчи, депутаттар шүүмүүлээн. Каа-Хем суурда парикмахерская дээн ышкаш ачы-дуза чедирер черлер дыштанар хүннерде ажылдавайн турары таарымча чок дээрзин депутаттар саналынга айытканнар.

Чоннуң амыдыралының нинти байдалы хүн бүрү чаагайжып, оларның баранарга негелде-хереглели улгадып турар. Ылангыя кедээниң чурттакчыларының эки шынарлыг идик-хепке, культура-амыдыралдың херекселлеринге негелдези улгаткан. 1976 чылда бир кижиге онаштыр 713 рубльдиг баранны саттынган турган болза, 1978 чылда 827 рубльдиг баранны саттынган. Чиик машиналар, соодукчулар, хевистер, магнитофоннар, радиобараннар, шактар болгаш өске-даа культура-амыдыралдың баранларын чон хөйү-биле садып ап турар. Ойгу беш чылдың үш чыл 8 айларында 287 чиик машинаны, 377 мотоцикли, 774 соодукчуну, 857 хеп чүүр машинаны, хевис аймаан 642 муң рубльге, 1088 телевизорну болгаш өске-даа үнелиг баранларны чон садып алган.

Нинтиниң чеменилгезиниң баран саарылгазының планын онгу беш чылдың үш чыл 8 айларында 114,2 хуу күүседип, пландан ажыр 188,6 муң рубльдиг баранын сайгарган. Районда чүгле 4 столовая ажылдап турар. «Тере-Хөл», «Сукпак» совхозтарда столоваялар ам-даа чок. Ол айтырыгны ук ажыл-агыйларның директорларының шиитпирлээр үеин келген дээрзин сессия айыткан.

Нинтиниң чеменилгезинде четпестер чок деп болбас. «Тиилелге» совхозтуң болгаш Элегес-Аксының столоваяларының арыг-шевери, белеткээн чеминиң шынары куду. Район хонукта 2120 килограмм хлеб быжырар 3 пекарнялыг. Чоннуң негелдезин бо пекарнялар долузу-биле хандырып шылавайн турар. Шамбалыг, Баян-Кол болгаш район төвү Каа-Хем суурга безин хлебти каш хонук улаштыр сатпайн баар таваржылгалар турган. Ылангыя часкы, күскү үеларде Улуг-Хем кештинмейн баарга, Баян-Кол суурнуң чурттакчыларының хлеб-биле хандырылгазы үзүктели бээр таваржылгалар бар.

Садыг черлериниң иштин, даштын арыг-шевер тургузары, бараанларының ассортиментизин четчеңээри, шевергин делгеп салыры, садып алыкчыларга эптиг-ээлдек болуру дээн ышкаш, садыгның культуразының бөдүүн негелделерин безин чамдык черлерде күүседип шыдавайн турары чажыт эвес. «Тиилелгенин» ажылчын кооперациязының складтарында бараанларны кадагалап турары четпес, ол барааннар өн, шынарын чидирген болгулаан. 4375 рубльдиг бараанары үр үеле саарылга чок чыдар. Тере-Хөл сельпозунда байдал оон дээредевес.

Чамдык магазиннерде баразының ассортиментизи чегеё, нинти санитарлыг байдалы четпес. Совет садыгның чурумун хажыдар, садып алыкчыларның негелделеринге дыңнакгыр эвес, доңгун чоруктар бар. Мал ажылдакчыларынга автолавкалар ховар барып, оларның чагыгларын күүседиринче кошкак сагыш салып турар. Чижээ, «Х Улуг хурал» совхозтуң Кызыл-Чыраада малчыннарынга ай дургузунда автолавка барбаан. Бо четпестерни дүрген эдер талазы-биле райпо баштаар черинин даргазы А. Белянина дарый хемчээн алыры чугула.

Садыг черлериниң кооперация хөреңгизин самчыгдаар чоруктар ам-даа бар. Бо чылдың август 1-ге чедир 44700 рубльге самчыгдал, дудагдал илереттинген. Оон 2656-зы эгиттинген. «Тиилелге» совхозта ажылчын кооперациязында (даргазы А. Оюн) 22176 рубль, районнуң холушкак садында (директору А. Соян) 16 муң рубль дудагдалдар бар. Ол ышкаш Кызыл районнуң хереглекчилер нинтилелинде (даргазы А. Белянина), «Тере-Хөл» сельпозунда (даргазы А. Шойлаа) хөй түүнүт өре-самчыгдалдар амга чедир төлеттинмейн турар. Кедээ ажылагый продуктуларын садып алыр талазы-биле планын нинтилелдер кайызы-даа күүсеттээн.

Кедээниң чоннуң коммунал-амыдырал, садыг хандырылгазын экижидериниң, ооң өзүлде-хөгжүлдезинин темпизин дүргедериниң бүгү-ле аргалары ол адырларда болгаш районнуң ажыл-агыйларында бар. Ону боттандырарда черчер Советтериниң, будүрүлгелер удуртукчуларының ботиделкейин, харысалганы бедидери болгаш организакчы чоруу негеттинерин сессия демдеглээн.

Район тургустунгандан бээр чоннуң медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле өзүн ажылдар кылдынган, медицина албан черлериниң баазазын тургузар болгаш быжыглаарынче кичээнгейни күштелдиргенин илеткелчи-даа, санал берген депутаттар-даа демдеглээн.

Район төвүнде 15 кабинеттиг поликлиника, аптека, бактериология лабораториязы, санэпидстанция болгаш совхозтар төптеринде, суурларда шупту 9 медпункт ажылдап турар. Кур-Чер суурда 25 орунуг эмнелгени эде дерип, кылган. Бо чылын эмнелге гаражының тудуун доозуп, поликлиниканың чылыдылга шугумун кылган. Поликлиниканы алгыды тудары дооступ турар, аңаа дээ эмнээр, кылыр, флюография кабинеттери, сүт кухнязының пунктузун ажыдарын планнап турар. Элегес-Аксында 25 орунуг эмнелге тудуун эгелээн. Кадык камгалалын аксаландырары чылдан чылче улам көвүдеп турар. Амгы үеде районда дээди эрткенниг 19 эмчилер, 68 орта мак эрткенниг медицина ажылдакчылары чоннуң кадык дээш ажылдап турарлар. Олардан Сукпактың медпункт эргелекчизи Н. Стылык, районнуң уруглар эмчизи В. Савилов, Кунгуртугда участок эмнелгениң фельдшери К. Менник-оол, участок сестразы Л. Нехорошкова болгаш өскелер-даа кижилериң кадык дээш могат-шылаг чок ак-сеткилдиг ажылдап, чоннуң хүндүткелин чедип алганнар.

Районнуң ажыл-ишчилериниң медицина хандырылгазын хүн бүрү экижип, райкүүском, чер-чер Советтери, медицина албан черлери хөй ажылдарны кызза-даа ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер, четпестер хөй дээрзин депутаттар чугаалаан.

Район төвүнде безин аарыг кижилерни чыттырар эмнелге чок. Районда 9 медицина пунктуларының чаңгызында-даа чаңгыс аай, чагаймаа тутпаан орун-бажың чок. Тере-Хөлде 25 орунуг эмнелгениң тудуу ара соксаан. Район поликлиниказының ажылдакчылары ырак одарларда малчыннарга, ховар бригадаларынга ховар барып турар. Ажылагыйларның, чурттакчылыг черлериниң, албан организацияларының, будүрүлгелериниң арыг-шевер хынаалдазы кошкак. Район поликлиниказында-даа, медпунктуларда-даа аарыг кижилерни хүлээп алыр шагын барымдаалаас чоруктар бар.

К. АЛЕКСАНДРОВ.

Муриякчы, хоочун бригадир Мария Васильевна Сафронованың удуртканы шеверлеичилер бригадазында эзлчеглиг ажыл хүну доозулган. Дуржулгалыг бригадир нөйырлдыг коллективи-биле кады эрткен ажыл хүнүнүң түүнелдерин чугаалажып чорда, бо чурукту тырттырган.

Мария Васильевна Сафронованың бригадазы 12 муң баш хаван азыраар комплексте 5 корпусту чугайлап доскан, ам 3 корпусту чугайлаары артнаан. Ол бригадада Наташа Хорлуг-оол, Аня Мартышкина, Зина Делбиш, Галина Клименко, Вася Оюн, Мария Дамчай болгаш өскелер-даа эки ажылдап турар.

Хаван азыраар комплекстиң тудуунда Кызылдың 48 дугаар тудуг эргелелинден соңга шилдээр Петр Якунин, Николай Шагаров, Анатолий Мельников кызымак ажылдап турарлар. Ол комплекстиң чаа корпустарының иштики шеверлел ажылдары чоокку хүннерде доостур.

ЧУРУКТА: Мария Васильевна Сафронова бригадазы-биле.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

НЕМЕЛДЕ ХЕМЧЕГЛЕР

Бо чылдың сентябрь 13-те № 213 «Шын» солунга үнген «Тоомча чок хөөнүер» деп өгелиг корреспонденция парлаттынган. Чүүлде сиген белеткелиниң темпизи ам-даа кудуузун, хол кадыыры-биле сиген кезери чорбайн турарын база малчыннар мал чөминиң белеткелинге киришпейн турарын шугумчүлеп бижээн.

Тожу райкүүскомунуң даргазы Д. О. Дарганның редакцияга дыңнатканы болза: «Тоомча чок хөөнүер» деп чүүл шын болган. Ук корреспонденцияны ажыл-агыйларның удуртукчулары олурушкан райкүүскомнуң хуралынга чугаалашкан. Нинтиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле немелде хемчеглерни ап чорударын совхозтарның дирекциларынга болгаш кедээ Советтериниң күүскомнарынга даскан.

Партийжи информациялар

СРЕДА САНЫНДА

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединин доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни СЭКП Бай-Тайга райкому ап турар. Неделяның среда санында чон мурнунга лекция, бесседа номчуур, ужуражылгалар эрттирер болгаш янзы-бүрү массаполитиктиг ажылдар чорудар хүн кылдыр СЭКП райкому доктаадын тургускан. Амгы үеде СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң харысалгалыг ажылдакчылары ол хүн Совет Тываның 35 чыл оюнга уткуштур лекция, беседаны кылып, чон-биле ужуражылгаларны эрттирип турар. СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол «Кара-Хөл» совхозтуң ажыл-ишчилери-биле ужуражып, аңаа лекцияны номчаан, а СЭКП райкомунуң секретары Л. Х. Допул «Бай-Тал» совхозка солун лекцияны номчаан. Ол черлерге район төвүнүң бот-тывынгыр артистери концерт көргүскен.

Солун, масса-политиктиг ажылдарны район төвү Тээли суурда чорудуп турар. Тээли суурда нинтизи-биле 15 микрорайон бар. СЭКП райкомунуң илеткелчилери түс-түс микрорайоннарга быжыглаан. Ол ышкаш агитквартира бүгүзүнге район төвүнүң партия организацияларын база быжыглаан. Олар неделяның среда хүнүнде Культура бажынынга темалыг лекцияны номчуур, микрорайонуң чурттакчылары боттарының белеткээн концерттерин аңаа көргүзерлер.

СЭКП райкомунуң нинти килдис эргелекчизи С. С. Хертек «Делегей байдалының дугайында» лекцияны солун, утка-шынарлыг кылдыр номчаан. Аңаа «Отчуташ» агитквартира боттарының концертин көргүскен. Районнуң кол эмчизи Бирлей Эрес-оол «Араганың хоразының дугайында» лекцияны номчуп, эмнелге темазынга холбашкан айтырыгларга харыны берген. Аңаа «Челәәш» агитквартира концертти көргүскен. Ол ышкаш «Хөөлер» агитквартира база бир средада концерт көргүскен, лектор О. Чедер-оол Тываның 35 чыл оюнга холбашкан темага лекцияны номчаан.

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Барыын-Хемчик районнуң партия, комсомол өөредилгезиниң пропагандистериниң семинарын чоокта СЭКП райкому организастап эрттирген. Аңаа районнуң болгаш Ак-Довурак хоорайның бүгү пропагандистери киришкен. СЭКП райкомунуң ийиги секретары В. А. Стариков «Районнуң ажылчы чоннарының онгу беш чылда алган социалистиг хүлээлгелериниң күүсеттинин турары болгаш 1979—1980 өөредилге чылында пропагандистериниң сорулгаларының дугайында», СЭКП райкомунуң секретары Б. С. Шырап партия, комсомол өөредилгезиниң эрткен чылгы түүнелдерин болгаш СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» доктаалынга дүүштүр пропагандистериниң сорулгаларының дугайын чугаалааннар.

СЭКП обкомунуң Политчыдышкын бажынының консультантылары Л. С. Зорина, А. Д. Ооржак тус-тус лекцияларны база номчаан. Делегей байдалының дугайында лекцияны СЭКП обкомунуң лекторлар болүүнүн удуртукчузу И. Соболев кылган.

Эки ажылдаан пропагандистерге өртектиг белектер, хүндүлүг бижиктерни тывыскан.

Х. МОНГУШ.

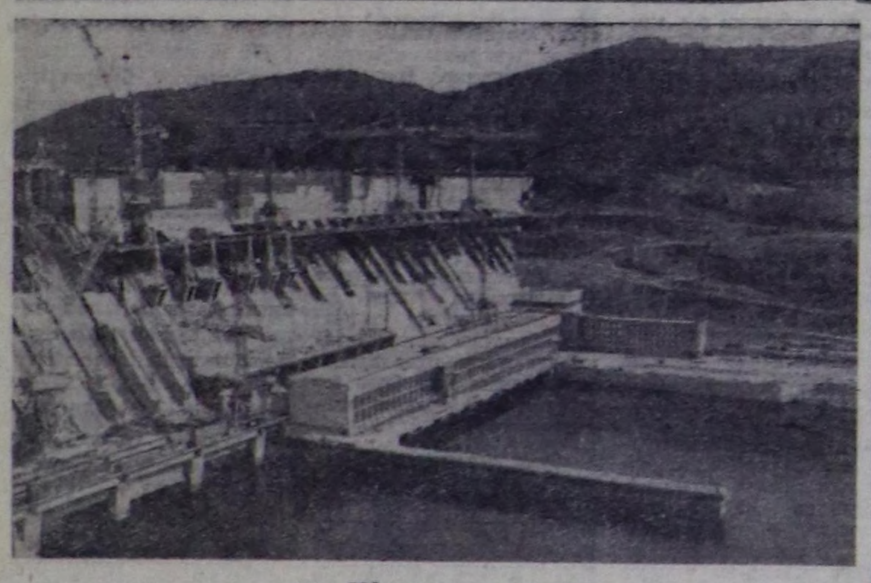

Зейси ГЭС-тиң плотиназы бөгүн мындыг.

В. МАРИКОВСКИЙНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Эрткен сес айларның түүнели-биле «Тыва тудуг» трестиң комплекстиг бригадаларындан «Кызыл тудуг» эргелелинде коммунист Михаил Данилович Шиповаленконуң удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Анда чаңгыс кижиге онаштыр 11.794 рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Ол көргүзүг талазы-биле планын бригада 1979 чылдың төнчүзүнде көрдүнген деннелден безин ажыр күүседкен-дир.

Бо чылдың эгезинден тура бригада нинтизи-биле 200 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Мурнакчы бригада графикти барык-да бир ай ажыг мурнап чоруполурар болгаш амгы үеде ноябрьның үлүүн күүседиринге чоокшулаан.

Ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин М. Шиповаленконуң бригадазы деткивишаан, ботларының бригадазында улуг-нормазын күүсетпейн баар кижи турбазын дээш сагыш салып, бүгү хемчеглерни ап, ажылдап келген. Ынчангаш бригадада күш-ажылдың сагылга-чуруму эки, чылдагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар чок. Михаил Данилович Шиповаленконуң бригадазы 1978 чылда «Прогул болгаш ажылдан үнер чорукту болдурбайн ажылдаар» деп эгелээшкинни «Тыва тудуг» трестиң бригадаларынга үндүрген болгай. Бригада эгелээшкинин чедиишкинин-биле ажыл-керекке боттандырып келген болгаш оларның үлегерин дыка хөй тудугжу бригадалар деткээн. Ынчангаш хоочун коммунист М. Шиповаленконуң бригадазы ажыл-ишке эки үлегер чижекти көргүзүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Тудуг ажылынга хөй ажылдаан хоочуннар — бригаданың кол өзээ. Бригадир М. Шиповаленко боду «Кызыл тудугда» 17 чыл ажыг ажылдаан. Ол-ла эргелелде коммунист В. Дубинина, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин эдилекчизи В. Васильева олар он чыл ажыг ажылдап келген. Бригаданың хоочуну Лидия Федоровна Берзина пенсияже үнзе-даа, ам-даа ажылдавышаан.

Амгы үеде бригада декабрьда ажыглалга кирер ужурлуг 99 квартиралыг чуртталга бажынының тудуунда ажылдап турар.

* * *

«Кызыл тудуг» эргелелиниң улуг коллективинин хоочуннарының бирээзи Мария Владимировна Кузнецова «Тыва тудуг» трестиң системазында 30 чыл ажыг ажылдап келген.

Курск хоорайга тудуг техникумун доскаш, 1947 чылдың январьда М. Кузнецова Тывага ажылдап чедип келген. «Тыва тудугга» ажылдап турда, «Кызыл тудуг» эргелелин организастаан хүнүнден эгелеп-ле Мария Владимировна ынаар шидчээн.

С. КРАСНОПЕРОВ.

ХОЙЖУНУҢ ЭРТЕМИ

1958 ЧЫЛ Полит-оол Шаңмактың амыдыралынга уттундурбас болуп арткан. Ол ынчан 20 харлыг хып дээн аныяк эр турган. «Искра» колхозтуң «УТКА 25 чылы»-биле каттышкаш, дем-биле эң шыырак, улуг совхоз апарган үезин ол. Улгаттыр каттыштырган совхозка ажылчын холдар мал-даа, чер-даа ажылынга негеттинге берген.

— Сеңээ хой кадартыр дээш келдим—деп, хой бригадазының удуртукчузу Хорлуг-оол бир-ле катап Шаңмакка чугаалаан. — Мал кадарар кижилер чедишпейн тур. Сен мынчаң, «аар-саарлап» турган чоор сен.

Бригадир ойнай-сылдай мынча дээн боор кылдыр бодаан, Шаңмак тоомча чок харылаан:

— Мал кадарып билир эвес мен, акый.

— Ол чүү дээриң ол! Колхозка ачаң хойжу турду чоп? Сен база оон хоюн кадаржып турбадың бе. Билбес деп чүү боор?

Хорлуг-оол оны каш халытпас хире болган. Оон Шаңмак мынча диген:

— Чүвениң шыны херек, чааскаан болза, шыдавас мен.

— Чуге чааскаан боор ийик! Баштай ийи-үш чылда дузалакчылаар сен. А оон мнай ажылдың уг-шиин биле бээр, ол-ла. Ынчан тускайлаң хой хүлээдир дугайын чугаалажыр апаар бис. Ыдыг-дыр але?...

Полит-оол Кыргысович Шаңмак бодунуң малчын болур чымыштыг ижин мнчаар эгелээн. Баштай эт-сураглыг малчын Куулар Дежелдейге дузалакчылаан кирген. Хойжу мергежилдиг чажыттарын аныяк оолга Дежелдей чугаалап берип турган.

Ийи чыл эрткен. Бир кодан хойну Шаңмакка тускайлаң хүлээдип бээр апарган. Улуг хойжу Куулар Дежелдей аңаа мынчаар чагаан:

— Меңээ дузалакчылап турган, ийи чыл иштинде ажылдың уг-шиин биле берген боор сен. Ынчаар бодай-дыр мен. Ынчалзажок мээң чагым мындыг: хойжу кижи дөрт чүвени билип алыр херек. Бирээде, малды эки семиртип алыры. Ол дээрге чайын көктүг-шыктыг тайгага чайлагладып, а күзүн иштиктиң, изиг оңдунга кадарып, туллур семиртири-дир. Семис хой кижин шыдамык, чудавас. Талу база улуг, шыырак, суду элбек болур. Ийде, күзүн тарын бооздылганы, эдержилгени чогуур үезинде, шынарлыг чорудар. Ол эң чугула. Хой бүрүзүнден хураган алыры оон хамааржыр. Семис хойлар эдержилгеге бир дески кирер, кызыравас, шуптузу төрүүр ужуру-биле. Үште, кижин кажа-хоразын кургаг, чылыг тургузары, ажаалда, чемгерилгезин биллиг чорудары. Кажаа соок болза, нарын дүктүг хой дораан арыптар, оон кедерээрге ара салыр. Оны угтуп болбас. Кижин оолдаашкын үезинде колдуунда тургузу азыраар херек. Адак сөөлүнде, дөртку, эн чугула чүве —кижиниң бодунун кежээ, кызымаа, күш-ажылга ынакшылды. Ол чүл дээрге, өдек-кыштаан септээри, малынга чемин белеткээри, кыштың берге үеинде малы дээш сагыш човаары, уйгу-дижин бодавазыдыр. Бо дөрт «эртемни» шиитгээдип алган соонда, хойжу кижи дуржулгалыг, мергежилдиг болганы ол. Ынчан чылдыг-на хой бүрүзүнден хураганны ап болур.

Б— АШТАЙГЫ үш чылында Полит-оол Шаңмак совхозтуң кодан хоюн авазы Шаңмак Биче-ооловна-биле ийилээ кадарып келген. Полит-оол ынчан Анай дээр аныяк кыс-биле таныжа берген. Оозу совхозка хаван ажаакчызы болуп ажылдап турган. Бирле катап душтуктарның аразынга мындыг чугаа болган.

— Анай, дынадың ийнаан: «Хойлуг кижи каас» дижир ышкажыгай. Кодан хойну ховуже үндүрүптерге кандыг ийик? Чаткан аржы дет, эк чайт апаар. Чараш-ла, але!

— Ынчаарга чүл ынчаш?— деп, уруг шаалдаваш, Шаңмакче көргеш, арындан хүн чайнаш, чазык хүлүмзүрээш. Шаңмактың чүү эллээртип орарын уруг бүдүү иштинде билип каан.

— Харын сеня каас кижи кылыр деп орарым ол-дур!— дээш, Шаңмак каттырбышаан, кысты ойнай-сылдай кужактапкаш, өру көдүрүп бөөлдээн.

— «Каас кижи кылып каар» деп че? Ол чүү боор, оол?

— Хой кадаржыр эш кылып алырым ол-дур, сарымм.

— Хой кадаржыр эш кылыр де?... — Ынча дээш, Анай улам-на ыңдын ап каттыргаш, черде олурган Шаңмактың хойнуңче чөлендир ийленген.

— Чүү дээр ийик моң, сарыг?... Душтук кылырым ол...

— Өглеңчин алыр деп саналдыг ышкажыл сеп?

— Ийет мындыг! Кончуг-ла шын сөгледиң, сарыг...

П ОЛИТ-ООЛ биле Анай 1964 чылда өг-бүле тутпаан, хонаштар кезип кежүп, кодан хоюн кадарып чорупкан. Баштайгы чылдарында ийи аныяк кижиге эвээш эвес бергелер-даа таваржып турганнаан. Ылангыя кыжын хойну ажаап, азыраары, чаш хураганнарны хүлээп ап, менди доруктурары берге болган. Сөктырга, ыш төннес-батпас кылыр улашкан турупкан ышкаш болур. А чайын чайлыг апаар.

— Баштайгы башкым меңээ дөрт эртем айтып берген чүве ийик—деп, бир-ле катап Шаңмак кадайынга чугаалаан. — Мен ажылга ажаанзыраваш, ону безин уткан кижи-дир мен. Ам черле шенелдеден кылып көөр-дүр.

— Чүү шенелде чүвел?—деп, Анай айтырган.

— Бо хойну тайгаже чайлагладып үндүрер. Чамдык улустуң чугаазын дыннаарга, мындыг нарын дүктүг хой тайганың кара аленнинге таарышпас, сырыңгыр, оон ацыда, өлшык, шалыныг черге аскактап аарыр дижир-дир. Ол шын бе дээрзин шенеп көргей бис.

— Шынап-ла ындыг чүве болза, хоржок ыйнаан.

— Шенеп көөр-ле...

Х ЕНДЕРГЕ бажында Улуг-Ажыкка чайлаглап кээп хонуп алган. Шаңмак ындазында ирай сестип турган. «Тайга өлеңниге бо өңгүрээ хойлар сырыңгый бээр ирги бе? Тайга серин, шалынныг, чаазтаар, өл-шык-тыр. Даваннары аскактаза база кончуг? Канчаар ирги?» Янзы-бүрү, өң-базын чечектер каастаан, хевис чадып каан дет ажыкка кодан хоюн каларып, Шаңмак оларның оттаарын хайгаарап көрүп, оргаан. Хойлары тайганың янзы-бүрү от-сигенни кедергей хоптактанып чиир болган. Чеди хонук, чартык ай эрткен. Хойлар аарып бакчраар байтыгай, харын дораан-на дартайты семирип эгелээн. «Чогум-на харын тейга оңдунга таваржыр мал бодур» деп, Шаңмак ынчан бүзүрээн. Ай ажыг үе дургузунда-ла хойлары үрдүндүр семирий берген. Ооң соонда Шаңмак чылдың-на тайгаже чайлаглап үнер апарган. Дагдыныкчызының бирги чагыы ынчаар күүсеттинген.

Ш АНМАКТАР кончуг кежээ, кызымак, ажылгыр. Өдек-кыштаан септээр, кургаг өдек бөлер, малынга чиртир чем белеткээр дээш, оларның кылбас-ла ажылы чок. А кыжын хойну азыраар, хураган хүлээп алыр үеде олар удуур үйгүзүн, дыштанар дыжын безин үттуп алырлар.

Полит-оол Кыргысович коммунист, ол ам 41 харлыг. Ооң чээрби бирин хой кадарарынга эрттирген. Анай Андреевна база ашаа-биле чажыт, ажылишке кызымак, хой өстүрериниң өзүлүг мастери. Бо малчын өг-бүле беш уругну өстүрүп кижизиткен.

Полит-оол биле Анай Шаңмактар онгу беш чылдың баштайгы чылында төрүүр 100 хойдан 107 хураганны, хойданна 3,5 кг дүктү, 1977 чылда 90 хураганны, 3,4 кг дүктү, оон дараазында — 102 хураганны, 3,4 кг дүктү алган. Олар бо чылын рекордчу көргүзүгүн чедип алган: 125 хураган, 3,5 кг дүк! Бо төлептиг ишчилериниң нинти хереке салышкынны индыг-дыр. Ол дээш совхозтуң коллективи оларны хүндүлеп, оларга чоргаарланып турор.

К. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: П. К. Шаңмак.

А. ЗАПЦЕВТИҢ фотозу.

Социалистиг Интернационалдың чепсеглен————ишкинни дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле ажылчын бөлүүн Л. И. Брежневтің хүлээп алганы

(Төнчүзү. Эгезі 1-ги арында).

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтің чугаазын Социнтерниің ажылчын болүүнүң кежигүнери кичээнгейлиг дыңнаан.

Социнтерниің ажылчын бөлүүнүң даргазы К. Сорса бодунуң чугаазынга чаагай хүлээп алышкын дээш өөрүп четтиргении илергейлээн. Л. И. Брежневке Социалистиг Интернационалдың даргазы эш Willи Брандтыдан хуудазизиг байыр чедиришкинин болгаш эң эки күзээшкиннерин дамчыткан. Бистің-биле ужуражылгага болгаш амгы үеде кижи төрелгетениің мурнуңда турып турар эң-не чугула айтырыг, чепсеглен————ишкинни дүжүрер дугайында айтырыг талазы-биле санал-онаал солчурунга шак-үеин тыварынга Силерниң белен болганынарга ханызы-биле өөрүп тур бис деп, ол чугаалаан. Оны бис чепсеглээшкинни дүжүрери болгаш делегейге дүшүүрлүг чорукту кошкадыры дээш демиселге күженнишкиннерни харамнанмазынга Силерниң шинтпирлиннериң илерели кылдыр көрүп турар бис.

Социалистиг Интернационалдың чепсеглен————ишкинни дүжүрер талазы-биле ажылчын бөлүүн бир чыл мурнунда тургусканы болза үргүлүүлеп турар эндере чепсеглен————ишкинге болгаш ооң артында чаштынып чыдар бүгү улустарның аймыл чок чоруунга болгаш чаагай байдалынга айылга хамаарыштыр социалистиниң болгаш социал-демократтарның өзүп турар сагыш човаашкынын көргүзүп турар. Чавырлышкынга оон өске сарыылдыг шилиишкинни көрбейн турар бис, ынчангаш чедип алдыган политиктиг чавырлышкынны камгалап алырынга бис чепсеглээшкинни бүтүнүнүн болгаш бүрүп дүжүрерин делегейниң ажыктыг контролюнуң адаа-биле чорударыңче чаа базымнарны кылыр ужурлуг бис.

Бистің ужуражылгавыс уениң шынгыы байдалында эртип турар. Үүтле үш ай мурнунда СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Силер болгаш президент Дж. Картер Венага СБК-2 керээге ат салган болгай. Бис ол керээни стратеттиг чепсеглээшкинге контрольду тургузарының чорудулгазынга өөрүнчүг төөгүлүг базым кылдыр көрүп турар бис. Ол керээ удавас күштуг боон бадыларлыг болгаш стратеттиг чепсеглен————ишкиниң сан болгаш ылаңгыя шынар талазы-биле чаа кызыгаарлаашкынының дугайында оон ыңдыл чугаалажмышкыннар саадал чокка эгелээр дээрзинге идеген турар бис.

Бис оруктар белдиринде турар-дыр бис: келир айларда болгаш чылдарда бистің кирживис шинтпирлер делегейге бүгү байдалдарны толарадыр. Бисти чепсеглен————ишкинни дүжүрер талазы-биле улуг чедишкиннер мурнуусуда маңап турар ийикпе, азы келир чылдар эндере чепсеглен————ишкиниң айымылдыг чаа үе-чадазы болу берген турул болур. Чавырлышкынының он-он чылдарында чедип алганывыс үреттүнелдя чидирип болурунуң айыылы биске кыжаныр турар.

Бистер организастыг болгаш улус массаларының деткимчезин ап турар тайбың болгаш чепсеглен————ишкинни дүжүрери дээш демиселдің ажыктынга бүзүрел турар бис. Делегей хемчээлинге салдынып турар күженнишкиннерге бистің харысалгалыывысты хүлээп көрүүге база белен бис.

Каттышкан Штаттарның президентизи-биле, каяа-даа каттышпаан чурттарының төлөлекчилери-биле болгаш КНО-нуң чингине секретарыроль дээш демиселдің сонгаарладыр болбас чугулазын угаан билгени-биле тайылбырлаттынар.

Бистің ужуражылгавыс болза үргүлүү күштелип турар эндере чепсеглен————ишкинни болгаш шериг талазы-биле техниктиг сайзырангайжылганың, болдунуң чайгаар аймын тургузуп турар болгаш контрольдан үнер угланыышкыныны болгаш чепсеглен————ишкинни дүжүреринче шинтпирлиг кыйгырыгны кылган бис.

Шак-ла ыңдыг кыйгырыгны маңаа, Москвага, база кылыр бодаан ийик бис. Тайбыңны политиказынга силерниң шагдан тура хандыкшылдыңзарны билир болгаш аңаа силерниң эң-не таарзынган харыңарны алыр боор бис дээрзинге бүзүрелдиг бис. Социалистиг Интернационалдың чингине секретары Б. Карлссон болдунуң чугаазынга Социнтерниің делегациязының Совет Эвилелиңче алган чоруу ыңдыг хевириниң баштайгы алган чоруу болур болгаш бүзүлүг төөгүлүг шинчилиг болуп турар деп чугаалаан. Бо базым болза чепсеглен————ишкинге, чепсеглен————ишкинни дүжүреринге болгаш чавырлышкынга контроль дээш демиселдің сонгаарладып

Эки кижилер дугайында

ЧЫРЫК ЧААГАЙ СЕТКИЛ

Эки кижилер дугайы кажаадаа уттундурбас. Олар чокта-даа эш-өөрү оларның аажычаңын, кылып чораан чаагай херектерин, чырыткылыг күзел-бодалдарын сактып чугаалажып артып каар.

Мен чогум-на ындыг, чырык черге буянныг чаагай херекти кылып чораан болгаш эш-өөрүнге, чонунга хүндүткелдиг кижи дугайын чугаалаксадым. Ол дээрге күрүненің Кызылда педагогика институдунуң башкызы чораан Джим Карпович Хадаханэ-дир.

Джим Карпович барык-ла ада көрбейн, өзүп доругуп келген. Оон авазы Анна Родионовна география башкызы чораан, ол ийи ооллу азырап өстүрүп, кижизиткен. Ачазындан эрги журналларда чүгле оон бижээн үүлдери, чыып бижип чорааны тоолдар болгаш тоолчургу чугаалары артып калган. Ол эртемден кижи чораан.

Ол өг-бүле Улан-Удэге кажуп келгенде дайын эгелээн. Джим ачазының орнун солуп, олаар ыяш белеткеп, өг-бүле ажылынга дузалажып чораан. А авазы башкы училищезинге чай чок ажылдап тура хүнзээр.

Школа доосан соонда кандыг тускай мергежил чедип алырыл деп айтырыг тургустунуп келген. 1947 чылда адазының изин истеп, Ленинград университединге өөренип кирген. Чыл бүрүде-ле ол тергиин эки өөренип, Моолдуң болгаш Чөөн чүктүн бурунгу төөгүзүнге хандыкшып, тибет дылды болгаш этнографияны өөренип турган. Интернационалчы бөлүкке ол каттыжып кирген. Чөөн чүк факультединге буряттар болгаш тывалар турган. Хүнгер, чылдар эрткен тудум оларның найыралы улам быжыккан.

Джим Карпович спортка, ылаңгыя самбо хүрешке ынак. Удаваанда ол университетке самбо талазы-биле чемпион болу берген, а 1951 чылда Ленинградка чемпионнаан.

Университетти дооскан соонда Улан-Удэге чеде бергеш, көдээге ажылдаарын ол дилээн. Ынчалза-даа ону комсомол ажылынга арттырып каан. Аңаа ажылдаан беш чылы эне хайныышкынныг, өөрүшкүмаңнайлыг бооп эрткен. СЭКПнин XIX съездизинге алдар болдурган агитмоточарыш-биле ажылды Джим Карпович аңаа эгелээн.

Моол делегацияга очулдурукчу бооп, аныяктарның Бүгү-делегей фестивалынга киржип, Москвага ол база чораан болгаш аңаа ынчан найыралдың ыяжын тарып олурткан. ВЛКСМ Улан-Удэ хооркомунуң секретары, аныяктарның баштыңының хүндүткели сураглыг апарган.

Өөнүктери-биле кады эртембилигже ханылап кирген; архив коптарып ажылдаары база-ла эртем-билигже сундургуушкун дээрэни Джим билген. Ыржым-шыпшың-да болза, аңаа солун ужуражышкыннар бооп турган. Ылаңгыя хоочун салгалдың кижилери архив черинге документилер коптарар дээш баар. Бир-ле катап кырган ашак келген, таныжып чугаалажып көөрге, ол хааматы дайынның маадыры болган. Оон-биле хөөрешкеш, хөй солун үүлдерни билип алган.

Оон соонда Свердловскиге шеригге албан хаап турган. 1959 чылда самбо хүреш талазы-биле Свердловскиге чемпион болган. Чараш, шалыпкын хүрежир болгаш арыг тнилелгени чедип алыр кижи деп ону билирлер чугаалаар. Каяа-даа турган, өөредилгени уламчылаарын ол утпайн чораан.

1960 чылда ол Ленинград университединің моол дыл талазы-биле аспирантуразынга өөренип кирген. Ол чоорту 20 чылдар үезинің моол рассказтарын очулдуруп, литература теориязын номчуп, таныжып, чугаалдардан ушта бижилгелер кылып, берге болгаш солун ажылче кирипкен. Кандидат болурунун шылгалдазын, ылаңгыя немец дылды тергиин эки дужааган. Дылдарны сундуулуг өөренип чораан: француз, немец, моол дылдарны хандыр эвес-даа бол, билир турган. Улан-Баторга чеде бергеинде, моол кырганнар-биле хөөрежи бергилээр. Бир-ле катап аңаа чурттап турда, оон өрээлинге М. Шолоховтуң чогаал ажылын шинчилел сайгарып чоруур немец кижи турган. Дон казактарының диелектизин Джим Карповичидеп амыр-соксаал чок айтыргылаар болган, а ол шыдаар шаа-биле немецтен харылаар. А кыдат кижи хөөрге, христиан болгаш сарыг шажын база Чөөн, Барыын чүктүң шаандагы культуразының дугайын чугаалажып, маргыжып-даа шаг болган. Бо дээрге бодуун кижиниң язык-бүрү дылды өөренип алыр дээн оралдажышкыны, чырык чаагай күзелиниң бир херечизи.

1963 чылда Джим Карпович Кызылдың башкы институдунга СЭКП төөгүзүнүн дугайында лекциялар номчуп, башкылай берген, Баштайгы кыш лекцияларга белеткеник, амырдыш чок чымыштыг ажыл-биле билдиртпейн эрткен. В. И. Ленинниң ажылдарын каш удаа номчуп, оон ушта бижилгелерни улуг хандыкшылбиле кызымаккай кылып турган. Тыва черге кел сал-ла кижилер аразынче шымнығын кирип, дораан-на эш-өөрге бүргеди берген.

Джим Карповичиниң буянныг сеткилдии, эвилеп-эллек аажы-чаны, чымчак хүлүмзүрүү — кады ажылдап турар эш-өөрүн, студентилерни кайгаткан. Хостуг шактарда эш-өөрү-биле чугаа аразында оон баштак-хөктүг аажызы көстүп кээр.

Хөй-нинти ажылынга кызымаан эскерип көргеш, ону ботөөредилге салбырының проректорунга, оон соонда өөредилге болгаш эртем-шинчилел ажылының талазы-биле проректор кылдыр томуйлаан. Институтка партия организациязының секретарынга болгаш партбюро кежигүнүнге каш удаа сонгудуп келген. Ол белен эвес ажылларга Джим Карпович база-ла кызымаан, ак сеткилдиин көргүскен. Харыысалгалыг хөй-нинти ажылдарын кылып тура-ла ол төөгү талазы-биле ажыл бижиринге белеткеник турган. Тыванын төөгүзүнүн талазы-биле бир чаа теманы шилип алган, аңаа амыр-дыш чок белеткеп берген. Архивтер касканнап, Тываның төөгүзүн эки биллр хоочуннар-биле ужуражып чугаалажып турган. Ол партия обкомунуң лекторлар бөлүү-биле кады көдээ үеүп, чонга лекция, беседаны кылып бээрин база утпас.

Кежээ понедельник санында-ла Политиктиг чырыдышкын бажыныңче ортумак дурсынныг, делгем эгиннерлиг, улуг, кара портфель тудуп алган, күдер шыырак кижи шалаа далаш базып бар чоруур. Ол дээрге марксизм-ленинизмнин кежээки университединің дыннакчыларынга лекциялар номчуп бээр дээш бар чыдар Джим Карпович-тир. Университеттің дыннакчылары болгаш институттуң студентилери оон угаангыр-сагынгырынга, бөдүүнүнге, чугаа-соотқурунга, чугаа аразында чидиг, чымчак баштак-хөгүү, шоодугжуганы октай кааптарынга дыка ынак. Ынчангаш кичээлдерге оон тайылбырын, чапсар-дышта хүлүмзүрүй аарак чугаалап бергилээр угаадыглыг чугааларын кичээнгейлиг дыңнаарлар.

Джим Карпович Тывага, ылаңгыя Тожунун, Каа-Хемиң бойдузунга ынак. Бии-Хемни куду ол үш катап ажлидирип баткан. Орлеанга тура, француздарга Тыва дугайын, оон чонунуң ажыл-херээнин, өзулал-чаңчылдарының, ында социалистиг чаартылгаларын дугайын сеткил хандыр чугаалап берип чораан.

Амыдыралының сөөлгү чылдарында ол Совет Тывага идеология ажылының дугайында эртем ажылын кылып турган. Ону дооскаш, Иркутскиниң Күрүне университединге эртем адын чедишкиниг камгалаан.

Джим Карпович хөйнү номчуп чораан. Симоновтун, Богомоловтун, Айтматовтун, Бондаревтин, Быковтун, Шукшинин, Ефремовтун чогаалдарын номчуурунга аажок ынак. И. Калашниковтун Чингис-Хаан дугайында «Кадыг-дошкун өөк» деп чаа романын номчааш, оон дугайын үр-ле боданып, сайгарып турган...

Ырак черге өөренип тургаш, эш-не эргим өөнүнче чорудуп турган чагаалары ам артып калган. Олар Джим Карповичиниң амыдырал дугайында бодалларын чаагай, чырыткылыг күзел-чүткүлдерин, Тыва черге ханы ынакшылын сөглеп турар. Оон чамдык одуруглар бо:

«...Ленин аттыг библиотекада кижи бажы кизирт —оочур аажок улуг, аңаа турары шыланчыг. Эртем-билиг чедип алыр дээш оочурлап турар апарганы ол-дур ам. Кижи бүрүзү тускай сонуургалдыгла болгай... Амыдыралдан шупту-ла чүвени билип, ботка шиңгээдип ап шыдавас. Бойдус шупту-ла «мага-бодун» чаңгыс кижиге кайын берилтерил аан. Чаңгыс чүвени эки, хандыр билип алырынче чүткүүрден башка...

Тема дугайын бодап турмен. Улус чон бүрүзүнүн төөгүзүн чаңгыс аай кылдыр схемалай көрүп болбас. Боттуг фактыларга дайнар. А фактылар боданырыгга, түүнел үндүреринге быра болур... Ашакдаа бол, кижи аал-чуртун сакты бээр-дир. Бир будум мында а бирээзи — Кызылда. Аяганга деп ак-көк оът-сиген дугайында тоолчургу чугаада ышкаш, чыт каккан дораан-на мен...»

С. ХАН-ХАЯ.

Культура болгаш амыдырал

ЦИРК: ЮБИЛЕЙЛИГ КӨРГҮЗҮГ

Москваның Ленин дагларында күрүне циригинде совет цирк уран үүлүнүн 60 чылыгга тураскаатган баймрлал көргүзүү болуп эртип турар. Ында бистиң тергиин дээн цирк артистеривис болгаш даштыкының база сураглыг мастерлери киржип турар.

Ленин дагларында чаа цирк Цветной бульварда эрги цирк бажыңындан барык үш катап улуг. Оон шолу 17,5 муң дөрбелчин метр, ишкири 165 муң куб. метр дээрге-ле четтир.

Цирк эң чаа техника-биле дериттинген. Артистер манежче үндүр-киир шимчедип турар тускай чаданы дамчып дүжүп кээрлер, ол чада аренаны улуг эстрада-биле тудуштуруп турар. Үк бажында ареиз биле фойеден ангыда дөрт чүс ажыг өрээлдер бар. Дөрт манежти дарый-дарый солуй түргузуптар арга бар. Ында ажылдап турар беш кино аппараттары көргүзүг үезинде үзүндүлерни көргүзүп турар.

— Бо бүгү үүлдер янзыбүрү темалыг программаларны, сюжеттиг үн чок көргүзүлерни болгаш хуулгаазын чараш үүлдерни, сугга болгаш дошка спектакльдерни көргүзер арганы биске берип турар —деп, цирктиң директору болгаш уран үүл удуртукчузу ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Милаев чугаалады.— Он чыл иштинде бистиң цирогивиске он миллион ажыг көрүкчүлер келген.

Бистер дыка хөй шенелдедуржулгаларны кылып, көргүзүглериң чаа хевирлерни дилеп, оларның улам-на эки болган турарын чедип алырын кызып турар бис. Бистер циркке-даа, оон даштыга-даа көрүкчүлер-биле шуут дөрт харылзажырынче улуг кичээнгейни салып турар бис. Чижээ, бистиң артистеривис улуг-улуг заводтарга болгаш фабрикаларга, Подмосковьениң совхозтарынга чогаадыкчы отчёттарын берип турарлар.

Бистиң сөөлгү программавыс —«Алданныг бис! Аалдап келиңер!»

...Он-он прожекторлар, муңмуң сайгылгааннар манежти чырыдып турар. Эстрада-симфония оркестриниң күүседип турар музыказынга үдеткен каас-чараш костюмнуг арена мастерлери баштайгы парадка үнүп кээр. Оон көргүзүг эгелээр. Чайганыыштарга баш дескиндир ойнап турар адыглар Венедикт Беляковтун удуртканы бөлүк акробаттар-биле кады бо-ла келди. Олар Монте-Карлога Гран при деп шаңналга төлептиг болганнар. Оларны «Чааннар болгаш парлар» деп ховар аттракцион солуур, ону Мотислав Запашный удуртуп турар. А бо Чечен-Ингушетиядан келген, Тамера Нугзаров удурткан аттыг эрес-кайгал джигиттердир. Даштыкы аалчылар база удаа-дарый үнүп турар—ниитизи-биле чугаалааргa, солун номерлер-ле эмгежок. Программаны хоочун совет клоун, көрүкчүлериң ынак артизи Карандаш баштап турар...

— Бистиң циригивис база Күрүненің цирк болгаш эстрада уран үүлүнүн училищезин Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг чурттарының цирктеринге чаа номерлер, аттракционнар тургузуп, белеткеп бээр талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Олимпиада-80-ге «Олимпийское ревю» деп онзагай чараш көргүзүгүн белеткеп тур бис—деп, Е. Милаев чугаавыс төнчүзүнде дыңнатты.

Анатолий КРУПНОВ. (ПМА).

Делегейде эң-не баштайгы «Ленин» деп атомнуг ледоколга ССРЭ-ниң Күрүне тугун кадыруп үндүрген хүнүнден бээр 20 чыл ам болур. Ол үениң дургузунда корабль Арктикага чүс-чүс муң миль орукту эртип, доштар аразы-биле муң-муң транспорт судноларын эдертип эртиен.

Арктиканы шиңгээдип алырынга улуг ачы-хавыязы дээш корабльди Ленин орденибиле шаңнаан. «Арктика» болгаш «Сибирь» ледоколдарның экипажтары «Ленин» атомоходка белеткел эрткеннер.

ЧУРУКТА: «Ленин» деп атомнуг ледокол Соңгу Доштуг океанда.

С. САЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы

ХҮНДҮЛЕП КӨӨР

Чоокта чаа чүве. Суг-Аксы Культура бажыңынга «Ак частыышкын» деп кино боон турган. Ында сураглыг кино артистери Курченко, Джигарханян-да ойнап турар болду. Черле ынчаш кино кымга-даа солун болгу дег. Ынчалза-даа ук кино орту кирип чорда. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Уйнук-оол Донгак залдан үнүп келди. Кижиниң арын-шырайын көөрүмге бир-ле чүвеге хорадааны илдеп.

— Культура бажыңы дээрге хөй-нинтиниң чери-дир. Ынчалза-даа бистиң чамдык аныяктарывыс чүвени чедир билбес, амыдыралды чиик көөрү хомудамчыг-дыр. Кино көргеш, оон утказын чедир бодавас, кайы хамаан чок, шимээргээр, чок болза каттыржыр, аразында өске чүве чугаалажып оргулаар боор-дур. Ынчап кээрге өске көрүкчүлерге дыка-ла эпчок боор-дур. Ук кинода немец-фашистиг эжелекчилер-биле бистиң шериивистиң ханныг сегиржип алышкының көргүскен кончуг-ла шын, аныяктарга өөредилгиг-дир. Ону-да оваарып көөр ужур чок, сагыш-сеткилиңге чүү-даа дегбес — деп, фронтучувус чугаалай-дыр. Оон хомудалы черле чеп. Кино, концерт көрүп оргаш, долгандыр кижилерни хүндүлеп көрбес, улуургак сеткилдиг чамдык эштер, ылаңгыя аныяк-өскен бар, ол черле багай. Бир эвес кижи кино азы концертке келген болза, өске көрүкчүлерни хүндүлеп, шыдажып олуруп, а бодунуң солун бодалдарын, саналдарын, өг-бүле, эш-өөрү-биле диспуттарга, айтырыг-харыылар кежээлеринге чүге илередип, чугаалажып болбас деп.

Кино, концерт болгаш уран үүлүнүн өске-даа бараалгадыгларын көөрде кандыг-даа кижиге белеткел чугула, бедик культура база негеттинер апаар. Чүгле ынчан ханы утканы билип, уран үүлүнүн байлактарын сонуургап, аңаа хандыкшып болур бис.

О. БОРАШ.

Чеан-Хемчик район.

Сонуургактарга

«ТУРАСКААЛ» БИЖИК

Бо каттырынчыг таварылга сес чүс чыл бурунгаар болган. Ынчалзажок уттундурбаан-дыр. Новгород хоорайның София дуганынга мөргүл боор турар үеде, Яким деп кижи удуп каап-тыр. Шылай берген кожалары ону коочулап пат болганнар ыйнаан.

Ол таварылга дугайын бис кайын билир ийик бис, биске ону көрүп турган бир херечи дузалаан, ол дуган ханазынга шоодуглуг бижик арттырып каан болган: «Тура удаан Яким думчуун буза үзер частыг».

Ханаларга чүве бижиирни эки үүл деп санавас бис, ынчалза-даа XI векте чурттап чораан новгородчуларга демдеглелдер дептери турбааны оларны агартыр боор. Новгород кремлиниң София дуганының ханаларында баштак, а чамдыкта сургаалдалыг-даа бижиктер, чуруктар амгы үеде элээн сонуургалды болдуруп турар.

Ук дуганны 1045 чылдын май 21-де тудуп эгелээн деп төөгүчүлер санап турар. Ону ханада бижик бадыткаан: «Ыдыктыг Константин биле Елениың хүнүнде кылыгы эгелээн». Оон чанында «Крол, Аким, Нежко» деп бижээн — тудугжулар-ла турган боор. Дуганны каастаанының дугайында ийи катап бижээн үүл бар: «Авраамныг кирер эжикти Иоаким 1192 чылда каастап чураан».

Новгородчуларның чамдызы хүрээге хоңну чок турган. Ам болза карикатура деп адагы дег чуруктар ону херечилеп турар. Лама хептиг, бир кижиге сагыл четтирип турар кижини ылап-ла шооткан хевирлиг чураан болганы оон бир чижээ болур.

В. ЧЕРНЯЕВ. СЭТА-ның корр.

ХООРАЙ АДААНДА...

Тула чоогунда Новомосковск хоорайның адаанда херек породазын ажылдап каапкан шахталар сургажаан катакомбалардан (чер адаанда шөйлүп чоруткан куйлар) мырынай-ла чыда калбас.

Чер иштн-биле чоруп ор бис, хенертен уткуштур күчүлүг Краз келди. «Чайла!» деп медээлей-дир. Бистиң олуруп чораанывыс 20 тоннаның машиназы чайлыг каржып эрте берди — чер иштиниң «кудумчузу» ол хире калбак. Ында экскаватор ажылдап тур, ол черниң бедин аажок, экскаваторнуң узун сыптыг хымыжы оон дүндүүнге четпес чорду.

Чартык шак хире чадаг кылашташкаш, «кудумчуунуң» ужунга үнүп чадап кагдывыс. Өске ындыг черлерни барып көөр дээш, машинага олуруптар ужурга таварыштывыс.

Чер кырынче үнүп келгеш, биске көргүскен картаны сонуургадывыс. Новомосковскиниң ниити хевирин шыйып көргүскен. Оон кырында чер иштиниң ол куйларын аңгылай чураан. Олар, шынап-ла, хоорай кудумчуларының нарын четкизи ышкаш сагындырар болду. Хоорай гипс кырында турар чүве ышкажыл, оон кылыны үжен метр чедип турар.

Новомосковскиде чылдың-на барык үш миллион тонна гипсти казып тып турар. Бо черде тускай заводка гипстен бажыңнар ханаларын, курган штукатурканы болгаш өске-даа продукцияны кылып турар. Оларны чаа тудугларга ажыглаар. Новомосковскиниң чуртталга кварталдары калбартыдаа, өрү шаар-даа өзүп турар. А оларның адаанда ийиги хоорай бодунуң кызыгаарын калбартып турар. Ол боду база кудумчуларлыг.

СЫРОВАТКИН, СЭТА.

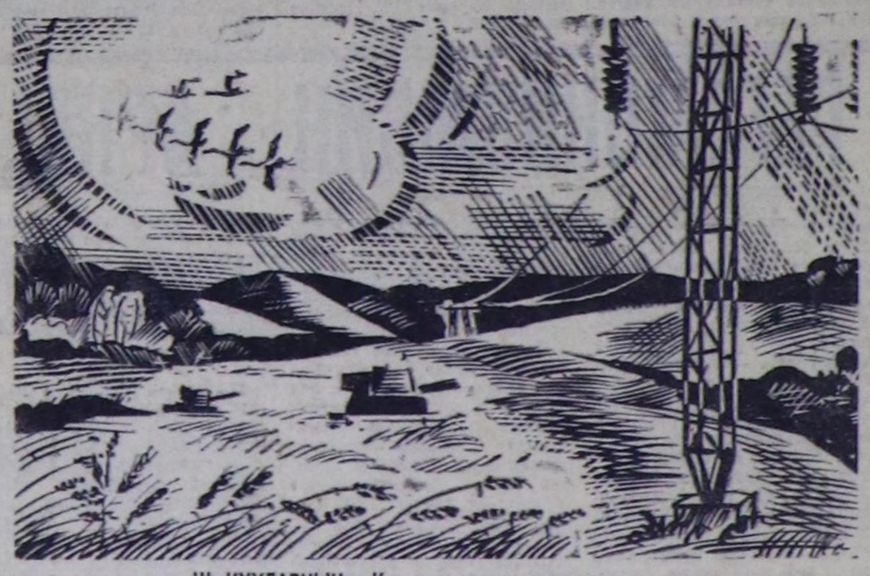

Ш. КУУЛАРНЫҢ «Күс» деп чураан чуруу.

ОЙНАП ТУРАР

Тыва АССР-ниң «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шилиндек командазы Россия Федерациязының «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазының түңнел оюнунга киржир эргени чедип алган. Орта киржир эргени чедип алыры-биле ийи шилилге маргылдаага бистиң спортчуларывыс киришкен.

Түңнел маргылдаа Горький хоорайда сентябрь 30-де эгелээн. Ында Тыванын «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң дараазында составтыг командазы киржип турар: Тыва АССР-ниң чемпиону Н. Шишигин, республика хемчээлдиг маргылдааларга шаңналдыг черлерни ап келген А. Кольчиков, В. Бузыкаев, Д. Сат.

Маргылдаа октябрь 14-ке чедир уламчылаар.

Н. БОБРОВ.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Кызылдың эмчи училищезин 1979-80 өөредилге чылында эмчи сестраларының кежээки салбырынга өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөренир хуусаазы 3 чыл.

Кызыл хоорайда чурттап турар болгаш 10 класс доосканнарны хүлээп алыр. Өөредилгени хоорайның эмнелге-профилактиктиг албан черлеринге ажылындан хоставайн чорудар. Өөредилге 1979 чылдың декабрь 1-ден эгелээр.

Өөренирин күзээннер директорга билдириишкин-биле кады дараазында документилерни киирер: ортумак эртеминиң дугайында документ, күш-ажыл дептериниң хөөлгазы, 6 фото-чурук (3х4 см хемчээлдиг), паспортту боду эккеп көргүзер.

Киреринің шыгалдаларын ниити негелде-биле чорудар. Кадык камгалал черлеринге санитарлар бооп ажылдап турганнарга артык эргени тыпсыр.

Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Кечил-оол кудумчузу, 2, эмчи училищезин, хүлээп алыр комиссия.

Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу 1979-1980 өөредилге чылында чурттуң көдээ ажыл-агый институттарының белеткел салбырынга сургуулдарны хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренирин күзээннер школа дооскаңының соонда бир чылдан эвээш эвес практиктиг ажыл стажтыг болур. Ажылдың сөөлгү чылының дургузунда стаж үзүктел чок болур ужурлуг.

Киреринде күзээннер дараалында документилерни дужаар.

1. Билдириишкин.
2. Будурулге чериндеп өөредири-биле чоруткан бижии.
3. Ортумак эртем дугайында документ.
4. Будурулге характеристиказы.
5. Күш-ажыл дептериниң хөөлгазы.
6. 286 майык-бөзүгаар эмчи шынызылгазы.
7. 3х4 см хемчээлиг 6 фото-чурук.

Документилерни сентябрь 20-ден ноябрь 20-де чедир Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң 30 дугаарлыг бажыңында Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кадрлар килдизинге дужаар.

ТВ

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа. 10.40—Эртенги гимнастика. 11.05—«Ынак шүлүктеривис». 11.35 — «Кыстар чазы». Уран-чечен фильм. 13.10—Медээлер. 13.15—15.40—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.40—«Орус дыл өөренип турар бис». Дөртку телекичээл.

МОСКВАДАН

16.00—Медээлер. 16.20—Урулларының делегей чылынга. Документалдыг фильмнер программазы: «4 «В»-ден Женька», «Танцыже чалалга». 17.10—«Москва чоогунуң меридианы». 17.40—«Э. Межелайтис. Лирикалыг этюдтар». Төрүттүнген хүнүнден бээр 60 чылынга. 18.30—«Эрге дугайында беседалар». «Совет кижилер бис».

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. 19.10—«Азия диптиң төвүнде». Дамчыдылга. 19.40 — «Үгер-боо адыкчыларының салгакчылары». Телефильм. 20.00—Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.15—Бөгүн делегейде. 20.30—«Космос оруктарында». Концерт. 20.50—«Понедельникке чедир чурттаал». Уран-чечен фильм. 22.30—«Ye». Информастыг программа. 23.00—01.15—Футбол талазы-биле Европа чемпионнарының кубогу. «Динамо» (Тбилиси)—«Ливерпуль» (Англия). Тбилисидеп дамчыдылга. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Тергиин танцычы». Телефильм. 18.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00—«Харыылаңар, горнистер!» 19.30—20.15—«Демиселдиң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының ырлары».

аГаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга бүргеп, аязыр, чаг-бас. Мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг хаттың бургени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы республикага 15—20, Кызылга 17—19 градус чылыыр. Автоорук-тарга кестүү эки.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ОКТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: «Баштайгы истелге» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.50, 20.40-шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Капитан Врунгельдиң чаа ужуралдары» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Менче кел, Мухтар!» 9.30, 11.10, 13.40, 15.20, «Буруулуг» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сактыышкын» 15.00, «Хилиң сезон» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

СЭКП Өвүр райкомунуң бирги секретары Чылбаа Хелеевич Ооржактың аажы.

Маанаа Ондар-ооловна ООРЖАКТЫҢ

мөчээни-биле холбаштыг аңаа партия райкому болгаш улус депутаттарының күүскому ханы кажыдалын илергейлеп тур.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетөгүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг 2563.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер-чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—00966.